

JAMIYATDA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA HUQUQIY TA'LIMNING TUTGAN O'RNI

ZEBINISO UMRNIYOZOVA ,OYBEK OSTONOV

1-bosqich talabasi Tashkent davlat agrar universiteti

t.f.n. dotsent, Tashkent davlat agrar universiteti

aostonovo@rambler.ru, bzebiniso2004@gmail.com

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp159-172>

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy madaniyat va uning tarkibiy qismi hisoblangan inson huquqlari madaniyati, demokratik, huquqiy davlatni qurish va uni yana-da mustahkamlash ko'p jihatdan, fuqaroviy-huquqiy ta'limni, shu jumladan inson huquqlari bo'yicha ta'lim jarayonining o'rni masalasiga e'tibor qaratilgan. Jumladan, yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim yetukligining ifodasidir. U jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatuvchi, fuqarolarning, barcha ijtimoiy guruhlarining jipslashuviga ko'maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi hamda batartibligini ta'minlovchi va qonunni hurmat qilish huquqiy jamiyatning, siyosiy va huquqiy tizimlar samarali faoliyat ko'rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Huquqiy madaniyat — umumiy madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi. Insonlar ongida shunday ishonch qaror topishi kerakki, huquqiy bilimlarga ega bo'lgan va ularni amaliyotda tatbiq eta oladigan kishigina madaniyatli va bilimli deb hisoblanishi mumkin. Jamiyat va davlat taraqqiyotining hozirgi holati huquqiy munosabatlar barcha ishtirokchilarining huquqiy madaniyatini, huquqiy savodxonligini har tomonlama oshirishni talab qilmoqda. Huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy e'tiqod va izchil amaliy faoliyat majmui sifatida jamiyat va davlat oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat; inson huquqlari; demokratik davlat; huquqiy tizim.

Бугун ҳеч бир соҳа глобаллашув жараёнларидан холи бўлмагани сингари, ҳуқуқий фанларнинг келгусидаги тараққиёти ҳам кўп жиҳатдан глобаллашув жараёнларининг таъсирига боғлиқ бўлади. Юксак ҳуқуқий маданият демократик жамият пойдевори ҳамда ҳуқуқий тизим етуклигининг ифодасидир. У жамиятдаги турли хил ҳаётий жараёнларга фаол таъсир кўрсатувчи, фуқароларнинг, барча ижтимоий гуруҳларнинг жипслашувига кўмаклашувчи, жамиятнинг яхлитлиги ҳамда батартиблигини таъминловчи ва мустаҳкамловчи омидир. Қонунни ҳурмат қилиш ҳуқуқий жамиятнинг, сиёсий ва ҳуқуқий тизимлар самарали фаолият кўрсатишининг асосий талабларидан бири ҳисобланади.

«Юксак ҳуқуқий маданият - мамлакат тараққиёти кафолати» деган концептуал ғоя¹ асосида тизимли ва кенг қамровли ҳуқуқий тарғибот тадбирларини ташкил қилишни назарда тутувчи Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалти-

1 Президентнинг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармонида мувофиқ

риш концепцияси ишлаб чиқилди ва тасдиқланди¹. Вазирлар Маҳкамасининг 12.05.2022 -йилдаги 259-сон қарори билан 2022-2023- йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури тасдиқланганлиги муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

2022-2023- йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури қуйидагиларни назарда тутди:

оилада ва таълим муассасаларида ҳуқуқий тарбияни шакллантириш ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар:

- нотинчлик ва зўравонликнинг болалар тарбиясидаги салбий оқибатлари ҳақида маълумот етказиш ва уларнинг олдини олиш;

- олий таълим муассасалари ҳамда кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ўқув марказларида инсон ҳуқуқлари, аёллар ҳуқуқлари, бола ҳуқуқлари ўқув курсларини ташкил этиш;

- ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатламларига имтиёзлар ва моддий ёрдам бериш масалалари бўйича ахборот-тарғибот ишлари ва бошқалар;

Ҳуқуқий маданият ва унинг таркибий қисми ҳисобланган инсон ҳуқуқлари маданияти, демократик, ҳуқуқий давлатнинг ажралмас қисми ҳисобланар экан, Ўзбекистон Республикасида демократик ҳуқуқ давлатни қуриш ва уни янада мустаҳкамлаш кўп жиҳатдан, фуқаровий-ҳуқуқий таълимни, шу жумладан инсон ҳуқуқлари бўйича таълим қай даражада ташкил этилганлигига боғлиқдир.

Чунки, инсон ҳуқуқлари маданияти, инсоннинг шаъни, кадр-қиммати ҳамда инсон шахсига оид қадриятларни ўрнатиш бўйича тизимли, босқичма-босқич ва тўхтамайдиган саъй-ҳаракатлар ҳисобланар экан, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги таълим, бу – таълим инсон ҳуқуқлари бўйича билим ва кўникмаларни сингдириш ва нуқтаи-назарни шакллантириш; бу билимлардан ҳабардор қилиш, уларни ўқитиш ва тарқатиш йўли билан инсон ҳуқуқлари бўйича умумий маданиятни яратишга тизим ва мақсадга йўналтирилган саъй-ҳаракат ҳисобланади[1.5].

Инсон ҳуқуқлари соҳасида таълим қуйидагиларга қаратилган:

- инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларига ҳурматда бўилиш муносабатини мустаҳкамлаш;

- инсон шахсини ҳар томонлама ривожлантириш, фуқароларда инсон шаъни, кадр-қиммати ҳиссини шакллантириш;

- эркаklar ва аёлларнинг ва барча миллатлар, туб аҳоли, ирқий, миллий, этник, диний ва тил гуруҳлари ўртасида ўзаро тушуниш, бағрикенглик, тенглик ва дўстлик муносабатларига ёрдам бериш;

- барча инсонлар учун жамиятнинг ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётида самарали иштирок этишига имкониятларни таъминлаб бериш;

- тинчликни қўллаб-қувватлаш бўйича халқаро ва миллий ташкилотлар фаолиятига кўмаклашиш².

Инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимнинг асосий мақсадлари қуйидагилар ҳисобланади:

1 https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/jamiatda_huquqiy_madaniyatni_yuksaltirish_qanday_rejalashtirilmoqda

2 Образование в области прав человека: национальный и зарубежный опыт /Отв.ред. А.Х.Саидов. – Т.:НЦПЧ, SMI-ASIA, 2011.-С.5

биринчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимнинг мақсади ва мазмунини умумий ташунишга ёрдам бериш;

иккинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимга тааллуқли минимал стандартларни биринчи ўринга чиқаришни илгари суриш;

учинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълим бўйича миллий режалар ишлаб чиқиш, амалга ошириш, баҳолаш ва ўзгартириш учун зарур бўлган жараёнлар, қадамларни белгилаш;

тўртинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълими бўйича миллий ёндашувларни ишлаб чиқиш учун зарур бўлган инсон, молия ва техника ресурсларига эътиборни жалб этиш;

бешинчидан, инсон ҳуқуқлари билан шуғулланувчи миллий ва халқаро ташкилотларнинг самарали ўзаро ҳамкорлигини рағбатлантириш ва миллий даражада инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартлани амалга оширишга ёрдам бериш;

олтинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимнинг мақбул бўлган мақсадлари ва уларга эришишнинг даражаларини баҳолаш учун механизмларни яратиш.

Инсон ҳуқуқлари бўйича таълим қуйидагиларга имкон туғдириши керак:

- ирқи, миллий ёки этник келиб чиқиши, жинси, дини, ёши, ижтимоий келиб чиқиши, жисмоний ёки руҳий соғлиги ва бошқа шу каби белгиларга асосланган камситишларга қарши курашни ҳамда бундай белгилар асосидаги турфа хилликни ҳурмат қилиш ва тушунишга;

- камситмайдиган тиллар бўйича ифодалаш ва камситмайдиган ҳулқ-атворни ишлатишга;

- фикрлардаги турфа хилликни ҳурмат қилиш ва тушунишга;

- кундалик ҳаётда инсон ҳуқуқларига оид нормаларни жорий этишга;

- ўқитувчиларни малакали тайёрлашга;

- инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимни самарали амалга ошириш учун зарур миллий имкониятлар ва билимни ривожлантириш ва мустаҳкамлашга.

Инсон ҳуқуқлари соҳасида таълим қуйидагиларга ундайди:

биринчидан, жамиятнинг барча аъзоларини қамраб олувчи ахборот-маърифий тадбирлар ёрдамида барча инсон ҳуқуқларига ҳурмат қилиш ва уларни ҳимоя қилишга ёрдам бериш;

иккинчидан, шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларни, яна шунингдек ривожланишга бўлган ҳуқуқни қўшган ҳолда инсон ҳуқуқларини ўзаро боғлиқлигига, бўлинмаслигига ва универсаллигига ёрдам бериш;

учинчидан, аёллар ҳуқуқини инсон ҳуқуқлари сифтида миллий ривожланишнинг барча жиҳатларига интеграциялаш;

тўртинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълим ролини бу ҳуқуқларни бузилишининг олдини олувчи стратегия сифатида эътироф этиш;

бешинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасида таълимнинг демократия, барқарор тараққиёт, ҳуқуқий тартибот, атроф-муҳитни ҳимоя қилиш ва тинчликни сақлашдаги муҳим аҳамиятини эътироф этиш;

олтинчидан, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги нормаларга мувофиқ келувчи қарорлар қабул қилишга ёрдам берувчи инсон ҳуқуқлари соҳасига тааллуқли муаммоларни таҳлил қилишни рағбатлантириш;

еттинчидан, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун глобал, минтақавий,

миллий ва маҳаллий ҳужжатлардан фойдаланишга оид билимлар ва кўникмаларни олишга ёрдам бериш;

саккизинчидан, фуқароларга инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ ўз эҳтиёжларини аниқлашларига имкон яратиб бериш ва бу эҳтиёжларини қондирилишини таъминлаб бериш;

тўққизинчидан, билимларни, инсон ҳуқуқлари ҳимоясига имкон берувчи қарорлар қабул қилиш учун танқидий таҳлил ва кўникмаларни ўзига қамраб олувчи педагогик фанларни ривожлантириш;

ўнинчидан, инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши учун зарур бўлган тадқиқотлар ва ўқув материалларни яратишни рағбатлантириш;

ўн биринчидан, инсон ҳуқуқларини амага ошириш ва инсон шахсининг тўла ривожлантиришда фуқароларнинг ихтиёрий ва онгли равишда иштирокини рағбатлантирадиган таълим учун шароитлар яратиб беришга кўмаклашиш.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг муҳим йўналишларидан бири-мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини демократлаштириш, эркинлаштириш, аҳолининг сиёсий фаоллигини ошириш, унда миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган сиёсий маданиятини шакллантиришдан иборат. Мазкур жараёнда демократия, фикр ва виждон эркинлиги, плюрализм ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш ҳамда инсонпарварлик тамойилларига риоя этиб яшашни жамият ҳаётининг асосий мезонига айлантириш лозим¹.

Умуман олганда, XX асрнинг 90-йиллари ва XXI асрнинг бошларида инсон ҳуқуқлари таълими масаласига нафақат миллий даражада, балки халқаро миқёсда ҳам катта аҳамият қаратила бошланди. Хулоса қилиб айтганда, дунёда кечаётган глобаллашув жараёнлари Ўзбекистондаги миллий демократик тараққиётга, ижтимоий-демографик вазиятга, иммиграцияга, иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаётга ҳам ўз таъсирини ўтказмоқда. Ўзбекистон Республикасининг жаҳон ҳамжамиятидан жой олишга, интеграцияга киришиб ривожланишга интилаётгани ҳам глобаллашувнинг миллий ҳаётимизда оддий воқеликка айлантирмоқда. Глобаллашув ҳуқуқий маданиятни тор миллий қобикдан чиқишга ундамоқда. Энди фуқаролар халқаро ҳуқуқий меъёрларни ҳам билиши, улар ҳақида минимум билимга эга бўлиши лозим. Чунки, биз мақсад қилган ҳуқуқий демократик давлат қуриш учун аҳоли етарли даражада ҳуқуқий саводхон ва ҳуқуқий маданиятли бўлиши керак. Чунки, инсон ҳуқуқларининг умуминсоний қадрият сифатидаги аҳамиятига катта эътибор билан қарай бошланди.

Адабиётлар:

1. Президентнинг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони.
2. https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/jamiatda_huquqiy_madaniyatni_yuksaltirish_qanday_rejalashtirilmoqda.
3. Образование в области прав человека: национальный и зарубежный опыт /Отв.ред. А.Х.Саидов. – Т.:НЦПЧ, SMI-ASIA, 2011.
4. Одилқориев Ҳ.Т., Ўзбекистон давлати ва жамияти инновацион ривожланишининг ҳуқуқий жиҳатлари/Ўқув қўлланма. – Т.: INNOVATION RIVOJLANISH NASHRIYOT MATBAA UYI, 2019. – 362 б.

¹ Одилқориев Ҳ.Т., Ўзбекистон давлати ва жамияти инновацион ривожланишининг ҳуқуқий жиҳатлари/Ўқув қўлланма. – Т.: INNOVATION RIVOJLANISH NASHRIYOT MATBAA UYI, 2019. – 362 б.